

A MAGYAR–UKRÁN KÉTOLDALÚ KAPCSOLATÉPÍTÉS JOGI, DIPLOMÁCIAI ÉS PROTOKOLLÁRIS NEHÉZSÉGEI 1989–1991 KÖZÖTT

The Legal, Diplomatic and Protocolal Difficulties in Building
Hungarian-Ukrainian Bilateral Relations Between 1989 – 1991

Paládi Renáta^{1 2}

Absztrakt: Jelen tanulmányban a szerző a magyar–ukrán kapcsolatépítés jogi, diplomáciai, illetve protokolláris nehézségeit igyekszik bemutatni az 1980-as és az 1990-es évek fordulóján. Ezek a nehézségek alapvetően abból adódtak, hogy a két fél közötti kapcsolatépítésre rányomta bélyegét a Szovjetunió államszocialista felépítése, a későbbiekben pedig annak krízise, ami végeredményben a bipoláris világrend felbomlásához és önálló államok megalakulásához vezetett. A tanulmányban összehasonlításra és elemzésre kerül a Szovjetunió 1977-es és az Ukrán SZSZK 1978-as alkotmánya a szovjet tagköztársaságok önrendelkezési jogának tükrében. Külön szó esik az ukrán Szuverenitási Deklaráció szerepéről a kétoldalú kapcsolatépítésben. A szerző levéltári példák alapján igyekszik rámutatni, hogy milyen körülmények közepette alakult a magyar–ukrán kapcsolatrendszer, mik voltak a felek céljai és érdekei. Külön kiemelésre kerül a két ország akkori politikai és diplomáciai elitjének véleményezése a kétoldalú kapcsolatokat illetően.

Kulcsszavak: Magyar Köztársaság, Ukrán SZSZK, Szovjetunió, jog, diplomácia, alaptörvények, egyezmények, nehézségek, magyar–ukrán kapcsolatok

¹ Paládi Renáta, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, doktoranduszhallgató. E-mail címe: paladi.renata92@gmail.com.

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10054730>

² A tanulmány megírása a *Visegrad Fund* támogatásával valósult meg.

Abstract: In the paper, the author tries to present the legal, diplomatic and protocol difficulties in the building of Hungarian-Ukrainian relations at the turn of the 1980s and 1990s. These difficulties were mainly because the building of relations between the two sides was marked by the state socialist structure of the Soviet Union and later by its crisis, which ultimately led to the disintegration of the bipolar world order and the formation of independent states. The article compares and analyzes the Constitution of the Soviet Union (1977) and the Constitution of the Ukrainian SSR (1978) in the light of the right of self-determination of the Soviet member republics. Special mention is made of the role of the Ukrainian Declaration of Sovereignty in building bilateral relations. The study builds on a large source base. Using archival examples, the author tries to point out the circumstances in which the Hungarian–Ukrainian relations system developed, what were the goals and interests of the parties. Special emphasis is placed on the opinions of political and diplomatic elites of the two countries regarding the bilateral relations of the countries.

Keywords: Republic of Hungary, Ukrainian SSR, Soviet Union, law, diplomacy, constitutional laws, conventions, difficulties, Hungarian-Ukrainian relations

BEVEZETÉS

A függetlenség útjára lépett Magyar Köztársaság és az akkor még Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (a továbbiakban: Ukrán SZSZK) néven ismert szovjet tagköztársaság közötti közvetlen kapcsolatépítésnek volt jó néhány komoly akadály. Elsőre talán a legszembetűnőbb nehézségekhez sorolható az a jogi tényező, miszerint a Szovjetunió belül az Ukrán SZSZK csak papíron volt független állam. Bár Ukrajnának névleg volt saját kormánya, külügyminisztériuma, sőt, „független” alapító tagként még saját ENSZ-képvisellel is rendelkezett, a tényeket tekintve Kijevnek csekély mértékben volt beleszólása abba, hogy mi történik az országon belül.³ Mindez inkább szólt a „szocialista államiság” attribútumai mellett, mintsem a valós függetlenségnek – Ukrajna szuverenitása akkoriban csak formálódott.⁴

³ JESZENSZKY, 2016. 162.o.

⁴ КАСЬЯНОВ, 2008. 103.o.

Mindamellet a Magyarország és Ukrajna közötti kétoldalú kapcsolat létrehozásáról, ha úgy tetszik csírájáról – természetesen az akkor meglévő viszonyrendszer építésének betartásával – már jóval az utóbbi függetlenedését megelőzően is beszélhetünk. A terjedelmes mennyiségűnek nem mondható – viszont annál értékesebb – szakirodalomból (elsősorban Sáringer János, Jeszenszky Géza, Gecsényi Lajos, Baráth Magdolna, Pritz Pál, Ripp Zoltán, Erdődy Gábor, Keskeny Ernő, Földes György, Fedinec Csilla, Bocskor Andrea, Dmitro Tkacs, Anatolij Zlenko szakmunkái fényében) kiderül, hogy Magyarország még jóval az ukrainai referendum előtt (1991. december 1.) diplomáciai kapcsolatot létesített Kijevvel.

A Gorbacsov-érában⁵ az együttműködés felelevenedését 1989-től lehet figyelemmel kísérni. A jelentős mennyiségű aláírt megegyezések csúcspontja mégis a magyar–ukrán alapszerződés aláírása jelentette, melyre 1991. december 6-án került sor Kijevben. Ekkor Antall József miniszterelnök hivatalos látogatást tett Ukrajnában, ahol tárgyalópartnere, Leonyid Kravcsuk akkorra már ukrán államfő volt. A vizit során aláírásra került a Magyar Köztársaság és az Ukrán Köztársaság közötti államszerződés, amelynek részleteit azt megelőzően diplomáciai postafordultával egész ősszel egyeztették.

Mindennek ellenére a magyar–ukrán kétoldalú kapcsolatépítés szaktudományos feldolgozása a hazai szakirodalomban meglehetősen alulreprezentált. A fellelhető, tudományos igényű publikációk a magyar–ukrán kétoldalú kapcsolatokról sokszor vázlatos képet adnak. A két ország viszonyának levéltári iratokra alapozó feltárására – a Szovjetunió kontextusát leszámítva (erről lásd Keskeny Ernő monográfiáját és Sáringer János forráskiadványait) – egyik korábbi szakmunka sem vállalkozott. Ez kiváltképpen igaz a két ország kapcsolatépítésének jogi, diplomáciai és protokolláris nehézségeit illetően is. A tanulmány a fent ismertetett hiány áthidalásához igyekszik hozzájárulni.

A kutatás során több kutatási módszer alkalmazására volt lehetőség és egyben szükség is. Az összehasonlítás és a transzfer kutatás módszerei alkalmazása keretében kerültek feldolgozásra és elemzésre az 1977-es szovjet alkotmány és az Ukrán SZSZK 1978-as alkotmánya, a felhasznált források és interjúk, valamint a magyar, ukrán és orosz nyelvű szakirodalom. Lábjegyzetekben több helyen is jelölésre került a gondolatmenetek további

⁵ A Gorbacsov-éra alatt a Szovjetunió utolsó vezetőjének regnálásának idejét értjük, mely 1985-ben vette kezdetét és 1991 decemberéig tartott.

összehasonlítási lehetősége. Forráskritikai értelmezés és súlyozás keretében kerültek feldolgozásra a tanulmányban felhasznált levéltári források és tudományos interjúk. A tanulmányban a levéltári források a proveniencia elvének szem előtt tartásával kerültek kiválasztásra és beépítésre. Az értelmezési torzítások elkerülése érdekében a tanulmány számos magyarázó lábjegyzettel van ellátva, az ott feltüntetett információk forrásai ugyancsak fel vannak tüntetve.

A tanulmány struktúráját tekintve négy fő fejezetre van osztva. A bevezetést követően az első fejezetben a magyar–ukrán kapcsolatépítés jogi nehézségeit, valamint azok hátterét járja körül a szerző. A második fejezetben a kapcsolatépítés diplomáciai nehézségei kerülnek tárgyalásra, megkülönböztetett figyelmet biztosítva az 1991. első felében végbement látogatásoknak és tárgyalásoknak. Ezt követően a tanulmány harmadik fejezetében összehasonlításra kerülnek az egymás közötti kapcsolatépítés értékelései és hozzáállások mind a magyar, úgy az ukrán fél politikai és diplomáciai gárdájának élmezőnyét képviselő személyek részéről. A tanulmány főszövegének utolsó fejezetében külön esik szó azokról a protokolláris nehézségekről, amelyek felmerültek a Leonyid Kravcsuk által vezetett ukrán delegáció látogatásakor 1991 májusában. A publikációt konklúziók kifejtése és a felhasznált forrás-, illetve irodalomjegyzék feltüntetése zárja.

I. A KAPCSOLATÉPÍTÉS JOGI NEHÉZSÉGEINEK HÁTTERE

A két ország közötti kapcsolatépítés jogi és diplomáciai nehézségei legélesebben 1990 telén és 1991 tavaszán álltak fenn. Ez időben folytak ugyanis legaktívabban a munkálatok a Leonyid Kravcsuk 1991. májusi látogatásakor aláírt dokumentumok előkészítését illetően. Az 1991 tavaszán hitelesített, sok értelemben precedensként szolgáló megállapodások közül az alapszerződés aláírását megelőlegező szándéknyilatkozat, valamint a konzuli egyezmény előkészítése és hitelesítése okozta a legtöbb fejtörést. Az utóbbiakat különösen bonyolult tárgyalási folyamatok előzték meg.

A bonyodalmak okai a következők voltak. Az Ukrán SZSZK 1978-as Alkotmánya⁶ 12. paragrafusának 74. és 108. cikkelyei értelmében a tagköztársaság elméletileg folytathatott önálló külpolitikai tevékenységet.

⁶ КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНИЙ ЗАКОН) УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ. (A továbbiakban: КОНСТИТУЦІЯ УРСР, 1978.)

Ennek az Alkotmánynak⁷ a 74. cikkelye értelmében az Ukrán SZSZK-nak „joga [volt] kapcsolatokat építeni külföldi országokkal, egyezményeket írni velük alá, diplomáciai és konzuli képviseleteket cserélni velük, valamint részt venni a nemzetközi szervezetek működésében”.⁸ Ugyancsak ennek a jogszabálynak a 108. cikkelyében pedig az állt, hogy „az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége [...] 13) ratifikálja és felbontja az Ukrán SZSZK nemzetközi szerződéseit; 14) nevezi ki és hívja vissza az Ukrán SZSZK diplomáciai képviselőit a külföldi országokban és nemzetközi szervezetekben; 15) fogadja el az akkreditált külföldi országok és nemzetközi szervezetek megbízó-, valamint visszahívó igazolásait”.⁹ Sőt, az egy évvel korábban ratifikált szovjet alkotmány szerint „a szövetségi köztársaság – egy szuverén [a szerző kiemélése] szovjet szocialista köztársaság [...]”,¹⁰ amely önszántából egyesült más köztársaságokkal a Szovjetunió keretein belül, s ennek tükrében „mind egyik szövetségi köztársaságnak fenn van tartva a Szovjetunióból való szabad kilépés joga”.¹¹ Az alaptörvény 9. fejezetének 80. cikkelye értelmében pedig a tagköztársaságoknak joguk volt kapcsolatot létesíteni harmadik országokkal, maguk köthettek velük szerződéseket. Mi több, diplomáciai és konzuli képviselőket cserélhettek, továbbá részt vehettek a nemzetközi szervezetek tevékenységében is.¹²

Nyílt titok, hogy a fentebb felsorolt jogok csak papíron léteztek. A látszat ellenére az Ukrán SZSZK a független állam olyan attribútumaival, mint például a nemzetközileg elismert államhatár, állampolgárság, diplomáciai képviseletek, saját hadsereg, saját pénznem – nem rendelkezett.¹³ Már maga a brezsnyevi alkotmány¹⁴ egyéb paragrafusainak cikkelyei

⁷ Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Alkotmánya az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának 9. összehívásának 7. soron kívüli ülésén lett elfogadva 1978. április 20-án. Módosításokkal érvényben volt egészen 1996. június 28-ig, mikor is az alkotmánytörvény elfogadásra és azonnali hatályba léptetésre került az ukrán Verhovna Rada (Legfelsőbb Tanács) 2. összehívásának 5. ülészakán. Bővebben az ukrán alkotmánytörvényről itt: ЗАКОН УКРАЇНИ ВІД 28 ЧЕРВНЯ 1996 РОКУ № 254/96-ВР «Про прийняття Конституції України і введення її в дію».

⁸ КОНСТИТУЦІЯ УРСР, 1978. §. 12. 74. cikkely.

⁹ Уо., 84. cikkely, 13–15. pontok.

¹⁰ КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНОЇ ЗАКОН) СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦІАЛІСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛІК (A továbbiakban: КОНСТИТУЦІЯ ССРСР, 1977.) §. 8. 72. cikkely, 8.o.

¹¹ КОНСТИТУЦІЯ ССРСР, 1977. §. 9. 76. cikkely, 8.o.

¹² КОНСТИТУЦІЯ ССРСР, 1977. §. 9. 76. cikkely, 8.o.

¹³ Ткач, 2006. 233.o.

¹⁴ Leonid Brezsnyev – szovjet politikus, 1964-től egész 1982-ben bekövetkezett haláláig az SZKP főtitkára. 1960–1964, majd pedig 1977–1982 között a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke. A „brezsnyevi alkotmány” – a Szovjetunió utolsó, 1977-ben

alapján nyilvánvalóvá válik a tagköztársaságok önrendelkezésének fikciója.¹⁵ Elég, ha csak az 1977-es szovjet alkotmány 9. fejezet 81. cikkelyét vesszük tüzetesebb áttekintésre, miszerint a szövetségi köztársaságok szuverenitását nem ők maguk, hanem a Szovjetunió védi. A már idézett 76. cikkely folytatása is rendkívül sokatmondó, mert megállapítja, hogy a tagköztársaságnak csak az 1977-es alaptörvény 73. cikkelyén túl van mozgásteret.

A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy többek között az országhatár kijelölésére vagy annak a megváltoztatására (2. pont), a jogszabályok alapjainak a szövetségi köztársaságon belüli megállapítására (4. pont), a háború és béke kérdéseinek rendezésére, a szuverenitásra, az államhatárok és területek védelmére, valamint ez utóbbi szükségéből adódó védelem megszervezésére és a seregtettek mozgósítására (8. pont), továbbá az állambiztonság garantálására (9. pont) vonatkozó alkotmányos jogát a tényeket tekintve az adott szövetségi köztársaság nem gyakorolhatta önállóan. Hasonló volt a helyzet az államháztartás és költségvetés (6. pont), valamint a nemzetközi- és az egyéb országokkal való kapcsolatok terén is. Ezekben a kérdésekben az általános rend kialakítása és a szövetséges köztársaságok harmadik országokkal és nemzetközi szervezetekkel történő kapcsolatépítése, azok külgazdasági és külkereskedelme (10. pont) – mind a Szovjetunió, nem pedig a tagköztársaságok hatáskörébe tartozott.¹⁶ Formálisan a szovjet Alkotmány kibővítette a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának, valamint a tagköztársaságainak jogköreit, egészében véve viszont az Ukrán SZSZK legutolsó – negyedik¹⁷ – Alkotmánya (is) másolta a Szovjetunió 1977-es Alaptörvényét.¹⁸ Ténylegesen Ukrajna legfőbb hatalmi

életbeléptetett alkotmányának a köznyelvi megnevezésére utal. Ezt az alkotmányt a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának 7. soronkülső közgyűlésén szavazták meg, a szovjet időszakban úgy ismerték, mint „a fejlett szocializmus alkotmánya”. A későbbiekben erre az alaptörvényre épült ki az Ukrán SZSZK 1978-as alkotmánya is. Bővebben az alkotmányt illetően lásd: МИРОНЕНКО – УСЕНКО, 2009. 91–93.o.

¹⁵ Általánosan Ukrajna alkotmányozásáról bővebben lásd: FEDINEC – HALÁSZ – TÓTH (szerk.), 2016. 57–72.o.

¹⁶ КОНСТИТУЦИЯ СССР, 1977. §. 8. 73. cikkely 2., 4., 6., 8., 9., 10. pontjai, 8.o.

¹⁷ Az Ukrán SZSZK első Alkotmánya 1919-ben lépett életbe, azt váltotta 1929-ben a második, 1937-ben – a harmadik, 1978-ban pedig az utolsó, negyedik. Bővebben az Ukrán SZSZK alkotmányairól lásd: СЛЮСАПЕНКО – ТОМЕНКО, 1997.

¹⁸ Az „Alkotmány” és az „Alaptörvény” érdekes módon a szovjet jogi szóhasználatban, s onnan megöröklöve az ukránban is, szinonimaként van jelen. A dolgot ezeket én is szinonimaként használom. A fogalom megkülönböztetendő az 1991. december 6-án aláírt magyar–ukrán alaptörvénytől.

szervei nem lehettek a politikaformálás szubjektumai, továbbá az ukrán tagköztársaság kormányának nem volt módja hatást gyakorolni a nemzeti bel- és külpolitika megvalósítására.¹⁹

Ugyanakkor nem állítható, hogy a szovjet vezetőség teljesen vaskalaposan viszonyult volna a változásokhoz, mint ahogy az sem, hogy nem tett volna ebbe az irányba mutató (rákényszeredett) lépéseket. A hivatalosan meghirdetett „*peresztrojka*” és „*glasznosztj*”²⁰ már ez utóbbi mellett tanúskodik.²¹

Az ukrán függetlenségi folyamat fontos lépése volt az 1990. július 16-án kihirdetett *Nyilatkozat Ukrajna állami szuverenitásáról* című dokumentum.²² Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott dokumentum X. fejezete szól a tagköztársaság nemzetközi kapcsolatairól. Ez áll benne: „*Az Ukrán SZSZK a nemzetközi jog szubjektumaként közvetlen kapcsolatokat épít ki más államokkal, szerződéseket köt velük, diplomáciai és kereskedelmi képviseleteket cserél, részt vesz a nemzetközi szervezetek tevékenységében olyan mértékben, mely szükséges a köztársaság nemzeti érdekeinek hatékony szavatolásához a politika, a gazdaság, az ökológia, a tájékoztatás, a tudomány, a technika, a kultúra és a sport területén*”.²³ Habár a felsorolt jogok jó részével az Ukrán SZSZK – elvben – a fentebb ismertetett alkotmányok alapján is rendelkezett, az irat igazi jelentősége abban merül ki, hogy az ukrán vezetés ezzel deklarálta, hogy élni is kíván a benne megfogalmazott jogokkal. Amint Anatolij Zlenko²⁴ azt kifejtette Katona Tamásnak²⁵ 1990 augusztusában: „*A parlamentben működő pártok*

¹⁹ КРИВЧИК – КОШАРНА, 3–4. o.

²⁰ ПЛОХИЙ, 2019. 25–49. o.

²¹ Vö. *OTM Antall-hagyaték 24. doboz*. Tárgyalási emlékeztető Mihail Gorbacsov és Antall József párizsi tárgyalásáról. 1990. november 21. Közli: SÁRINGER, 2015. 165–167. o.

²² Átvéve az eredeti ukrán dokumentum nyelvezetét írásomban a *Szuverenitási Deklaráció*ként is fogok rá utalni.

²³ MNL OL XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-6114-4. Nyilatkozat Ukrajna állami szuverenitásáról. Elfogadta az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa 1990. július 16-án.

²⁴ *Anatolij Zlenko (1938–2021)* – ukrán diplomata, még a szovjet korszakban, 1967-től kezdve látott el diplomáciai feladatokat, külföldön is (UNESCO, ENSZ). 1990–1994 és 2000–2003 között Ukrajna külügyminisztere. Bővebben Zlenko munkásságáról lásd: ТАБАЧНИК, 2009., 728. o.; PALÁDI, 2021.

²⁵ *Katona Tamás (1932–2013)* – magyar történész, tanár, író, műfordító, országgyűlési képviselő (MDF). 1990. május 24.–1992. június 20. között – a Külügyminisztérium politikai államtitkára, fő szakterülete a magyar biztonságpolitika kidolgozása volt. 1992 júniusától az Antall-, majd a Boross-kormány sajtóügyekért is felelős miniszterelnökségi politikai államtitkára volt. SÁRINGER János nyomán. SÁRINGER, 2015., 65. o., 86. o.

*között konszenzus van abban, hogy Ukrajna a nemzetközi jog tényleges alanya legyen, és fontos szerepet játsszon a Nemzetek Közösségében”.*²⁶

A nyilatkozat kihirdetését követően az ukrán kormány külpolitikai programját Zlenko az ukrán Legfelsőbb Tanács 1990. július 27-i ülésén is ismertette. Ebben egy önálló, a Nyugat felé nyitó politikát hirdetett meg, melynek érdekében a legsürgetőbb feladatként a szomszédos államokkal való „állandó, baráti kapcsolatok” kialakítását fogalmazta meg, végső célként pedig az egyes országokban történő diplomáciai képviseltek létrehozását határozta meg. Ez utóbbit megelőző lépésekként a különböző külügyminisztériumok közötti állandó együttműködés kialakítását, a delegációk cseréjét, valamint a „tárgyalási mechanizmus beindítását” jelölte meg.²⁷

Saját részről a magyar fél a szovjet nagykövetség egyetértésének kikérésével közeledett Ukrajnához, valamint a kárpátaljai magyarsághoz. Így például az új szovjet nagykövet, Ivan Aboimov²⁸ 1990. június 15-i keltezésű nagyköveti megbízólevelének átvételekor a magyar köztársasági elnök azt tudakolta, „*hogy a szovjet vezetés hogyan reagálna arra, ha a Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége meghívására részt venne a Petőfi szobor kárpátaljai avatásán*”.²⁹ Egy másik példa, hogy az 1990 augusztusában végbement Zlenko és Jeszenszky találkozóra még Aboimov magyarországi szovjet nagykövet jelenlétében kerülhetett sor.³⁰

²⁶ MNL OL XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-6114-7. Feljegyzés Katona Tamás politikai államtitkár és A. M. Zlenko ukrán külügyminiszter 1990. augusztus 23-i tárgyalásáról. Budapest, 1990. szeptember 3. Vö. MNL OL, XIX-J-1-j 1990. 72. dob. 145-13-002526/1. A. M. Zlenko felszólalása az Ukrán Legfelsőbb Tanács ülésén. 1990. július 27.

²⁷ MNL OL XIX-J-1-k 1990. 93. dob. 145-8-3057-6. A. M. Zlenko felszólalása az Ukrán Legfelsőbb Tanács ülésén 1990. július 27-én.

²⁸ *Ivan Pavlovics Aboimov (született: 1936)* – szovjet és orosz diplomata. Tevékenységét 1962-től kezdte Lettországbán. 1988–1990 között – a Szovjetunió külügyminiszter-helyettese. 1990–1996 folyamán – a Szovjetunió (1991-től az Orosz Föderáció) magyarországi nagykövete.

²⁹ MNL OL XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-5638-1. Feljegyzés Ivan Aboimov, a Szovjetunió budapesti nagykövete megbízólevelének átadása. 1990. június 15.; Ez ügyben a szovjet követséggel való kapcsolatfelvételtől lásd: Uo. 1990. 90. dob. 145-1-6113. Feljegyzés Göncz Árpád kijevi látogatásáról. Budapest, 1990. június 26.

³⁰ MNL OL XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-6114-5. Feljegyzés Jeszenszky Géza és Anatolij Zlenko megbeszéléseiről. Budapest, 1990. szeptember 3.

1990. november 3-án a Magyarországra érkező szovjet külügyminiszter-helyettessel, Julij Kvicinszkijjal³¹ folytatott tárgyaláson is előkerült a szovjet tagköztársaságok kérdése. Antall József jelezte a szovjet diplomata felé, hogy Magyarország érdekelt a „függetlenedni kívánó köztársaságokkal” való kapcsolatépítésben. Mindezért nyíltan rákérdezett ezzel kapcsolatban a szovjet szövetségi álláspontra. A szovjet diplomata a függetlenedő tagköztársaságokat elítélte, a szövetségi szerződés gátjaiként mutatta be őket. Mindezért a szovjet központi kormányzat által „*minimálisan elvárt kezelésként*” azt határozta meg, hogy a függetlenedésre törekvő „*elemek*” minél kevesebb támogatást kapjanak kívülről – így Magyarországról is. Emellett a jövőben aláírandó szövetségi szerződéstől tette függővé a tagköztársaságok kapcsolattartását, ami majd rendelkezni fog a központi kormányzat és tagköztársaságok kompetenciáiról.³²

A Gorbacsov és Antall között 1990. november 21-én a párizsi Szovjet Nagykövetség épületében végbement tárgyalás során a Varsói Szerződés felbomlásának kezdeményezéséről, valamint a szovjet tagköztársaságokkal való további kapcsolatépítés feltételeiről volt szó.³³ Utóbbiakat illetően Antall József kijelentette, hogy rendszeres megkeresések érkeznek Budapestre. A magyar miniszterelnök elsősorban a balti államokról beszélt, illetve azoknak az önrendelkezése kapcsán jelentette ki saját és a magyar kormány állásfoglalását, miszerint elismerik a népek önrendelkezési jogát.³⁴ Ezzel egyidejűleg viszont Ukrajna is szóba jött.

Antall miniszterelnök tájékoztatta Gorbacsovot arról, hogy egyéb tagköztársaságok mellett Ukrajna is diplomáciai, valamint konzuli képviseletet szeretne nyitni Magyarországon. A tárgyalás emlékeztetőjeként lejegyzett Gorbacsov által adott válaszból az derül ki, hogy Moszkva nem volt kategorikusan ellene az ilyen kezdeményezéseknek – legalábbis szóban nem. „*A kelet-európai országokkal át kell gondolni az együttműködést, érezzük a*

³¹ *Julij Olekszandrovics Kvicinszkij (1936–2021)* – szovjet és orosz államférfi. 1986–1991 között – szovjet nagykövet az NDK-ban. 1990. áprilisa – 1991 májusa között – a szovjet külügyminiszter helyettese, 1991. május 12. – szeptember 21. során – a Szovjetunió külügyminiszterének 1. helyettese. 1991 szeptemberétől a szovjet (majd orosz) külügyi apparátusban működött.

³²MNL OL XIX-J-1-k 1990. 89. dob. 145-1-8996. Emlékeztető Antall József miniszterelnök és Julij Kvicinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes megbeszéléséről. (1990. november 3.) 1990. november 5.

³³ *OTM Antall-hagyaték 24. doboz*. Tárgyalási emlékeztető Mihail Gorbacsov és Antall József párizsi tárgyalásáról. 1990. november 21. Közli: SÁRINGER, 2015. 165–167.o.

³⁴ *IBIDEM*.

nehézségeket, ezeket mi nem szeretnénk, de előbb át kell gondolni, több realizmus kell, szükséges a felismerés, hogy együtt kell működni. A kapcsolatokban jogi megújítás kell, ami tükrözzön az új folyamatokat. Elítéljük a beavatkozást, mi sehol nem manipulálunk. Van, aki gyorsabban indult a Nyugat felé. Próbálja meg, majd meggyőződik. Nem tartjuk helyesnek, aki teljesen Nyugat felé fordul és teljesen elvet mindent, ami keleti kapcsolat. Lehet, hogy ezek a kapcsolatok deformáltak voltak, de széles körűek. Át kell gondolni, elő kell készíteni [A szerző kiemelése].³⁵ Antall kérdésére, hogy a külügyminiszterek elkezdhetik-e az ezzel kapcsolatos tárgyalást Gorbacsov azt válaszolta, hogy „Igen. Jelentsük be”.³⁶ Ukrajna kapcsán pedig ezeket úgy tartotta elképzelhetőnek, hogy az adott tagállam a szovjet nagykövetség keretében képviselteti majd magát Budapesten. A tervek között szóba jött, hogy a debreceni szovjet főkonzulátust szervezik majd át ukrán képviselletté.³⁷

II. A DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK NEHÉZSÉGEI ÉS HÁTTERE

A magyar–ukrán kapcsolatépítés kezdetleges fázisában felmerülő jogi nehézségek – legalábbis nagy arányban – alapját adták a diplomáciai súrlódásoknak Moszkvával, ahol fokozott figyelemmel kísérték Magyarország és Ukrajna közeledését, különösen Leonyid Kravcsuk 1991. május 31-ei budapesti látogatását megelőzően.

Nem sokkal az ukrán küldöttség május végén történő érkezése előtt Ivan Aboimov, a Szovjetunió külügyminiszter-helyetteséből a Szozjuz³⁸ első (és egyben utolsó) nagykövetségévé „lefokozott” diplomata május 29-én felkereste hivatalában Szokai Imrét³⁹ a magyar Külügyminisztérium helyettes államtitkárát, és észrevételeket tett az ukrán fél látogatását illetően.⁴⁰ Az orosz nagykövet viselkedése és hozzáállása, melyet az 1991. január 11-ei Szokaival való megbeszélés során tanúsított, – amikor a magyar–szovjet és a magyar–ukrán konzuli egyezményről, illetve a szovjet csapatok kivonásáról tárgyaltak –, május végére sokat változott.

³⁵ IBIDEM., 165.o.

³⁶ IBIDEM., 166.o.

³⁷ SÁRINGER, 2015. 42–43.o.

³⁸ Eredetileg orosz nyelvből való szó, a *союз* jelentése „unió”, „megegyezés”. Az ukrán és orosz nyelvű szakirodalomban sokszor így utalnak a Szovjetunióra.

³⁹ Szokai Imre (született: 1950) – 1974-től volt a Külügyminisztérium dolgozója. 1990. január 15-től miniszterhelyettes, majd 1990. június 4. – 1991. december 17. között helyettes államtitkári tisztet töltött be. Sáringer János nyomán. SÁRINGER, 2015., 86.o.

⁴⁰ SÁRINGER, 2018. 60.o.

A Külügyminisztérium helyettes államtitkára jelentésében arról írt, hogy felvetette szovjet kollégájának néhány konzuli kérdést érintő külügyi konzultációnak a fontosságát. A magyar diplomata jelezte, hogy „a január 14-ével kezdődő hét közepén a KÜM Konzuli Főosztályának szakértői Kijevbe utaznak a magyar–ukrán konzuli egyezményrel kapcsolatos szakértői megbeszélésekre. Ezt követően szívesen ellátogatnának Moszkvába is, ahol konzultációt folytatnának a magyar–szovjet, utasforgalmi egyezmény megújításáról, a magyar–ukrán konzuli egyezmény fényében a magyar–szovjet konzuli egyezmény módosításáról és tájékoztatást adnának a kelet-európai migrációval kapcsolatos magyar elképzelésekről. Jeleztem, hogy ez utóbbi kérdést a szomszédainkkal és a Szovjetunióval együttműködve szeretnénk kezelni”.⁴¹ A megbeszélés során arról is szó esett, hogy a konzuli szakértőkkel egyidejűleg egy a magyar–ukrán nemzeti kisebbségi nyilatkozat előkészítéséért felelős szakértői csoport is tervezi kiutazását „Kijevbe, illetve Moszkvába”, mert „szakértői megbeszéléseket [kívánnak] folytatni az ukrán illetékesekkel. Ezt követően Moszkvában késznek konzultálni emberi jogi és kisebbségi kérdésekről”.⁴²

Szokainak adott válaszában Aboimov elismerte, hogy a felvetett kérdésekben fontos a konzultáció. Ugyanakkor egyrészt a kellő „látogatási sorrend” sajátos meghatározását, másrészt némi iróniát sugallt a szovjet diplomata reakciója, aki számára nem csak az „nem [volt] teljesen világos, [hogy] milyen változtatásokat javasol a magyar fél a magyar–szovjet konzuli egyezményben”, de „ugyancsak nem [látta] világosan, mi a célja a szakértők moszkvai útjának. A Kijevben elért megállapodásokról kívánnak tájékoztatást adni, Moszkvában?”⁴³ Egyáltalán nem váratlan a hasonló reakció Aboimov részéről, ha párhuzamosan figyelembe vesszük Maklári György leningrádi⁴⁴ főkonzulnak az 1990 márciusában összeállított beszámolójában olvashatókkal. Az főkonzul Viktor Jugin, egy orosz népképviselő reakcióját Ukrajna Szovjetunióból való kiválását illetően úgy adta vissza, hogy az „komolyan sehol sem került szóba”.⁴⁵ 1991 elején még az ukrán függetlenedés felé leginkább hajló, a későbbiekben Vjacseszlav Csornovil⁴⁶ által is (társ)vezetett RUH⁴⁷

⁴¹ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 62. d. 00185/1991. Feljegyzés. Megbeszélés Andrej Aboimov szovjet nagykövettel. 1991. január 11. Közli: SÁRINGER, 2018. 120.o.

⁴² IBIDEM., 121. o.

⁴³ IBIDEM.

⁴⁴ A város 1991-től ismét a Szentpétervár nevet viseli.

⁴⁵ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 74. d. 001559/1990. A leningrádi főkonzulátus jelentése az Orosz Köztársaság jövőjének néhány kérdéséről. Leningrád, 1990. március 31., 1–2.o.

⁴⁶ Vjacseszlav Csornovil (1937–1999) – ukrán politikus, publicista, irodalomkritikus, politikai elítélt. Ukrajna Szuverenitási Deklarációjának, valamint Ukrajna függetlenségéről szóló

sem hitte, hogy az Ukrán SZSZK egyszer valóban független állammá növi ki magát.⁴⁸

A kutatott levéltári iratok tükrében viszont Aboimov 1991. januári iróniája május 29-re – mikor is a szovjet nagykövet ismételten hivatali látogatást tett Szokai Imrénél – teljesen elillant. Azt követően, hogy a nagykövet röviden kitért Jeszenszky Géza külügyminiszter nem sokkal azt megelőző moszkvai látogatásának értékelésére, a diplomata a felettesei utasítására a következő észrevételeket tette Szokai Imrénél: „*az U[krán]SZSZK nem rendelkezik korlátlan nemzetközi jogalanyisággal, és külkapcsolatait csak a szovjet alkotmánnyal, törvényekkel és nemzetközi kötelezettségekkel összhangban alakíthatja. A nemzetközi jog általánosan elfogadott normái szerint csak az önálló államokat ismerik el a nemzetközi kapcsolatok teljes jogú résztvevőinek. Az Ukrán SZSZK vagy más szövetséges köztársaság, s valamely harmadik ország, így Magyarország között is csak olyan viszonyról lehet szó, amely illeszthető a Magyar Köztársaság és a Szovjetunió szerződéses kapcsolatainak kereteibe, mintegy kiteljesítve azok rendelkezéseit, hatékony megvalósításukat szolgálva az egyes köztársaságok viszonylatában*”.⁴⁹

A szovjet fél képviselője leszögezte, hogy amennyiben az ukrán–magyar kétoldalú kapcsolatok alapjairól szóló szándéknyilatkozat nem felelne meg a felvetett kritériumoknak, akkor Moszkva hivatalosan értesíti majd a magyar

nyilatkozat megfogalmazásának és életbeléptetésének kezdeményezője. 1990–1999 folyamán végig az ukrán Legfelsőbb Tanács képviselője. 1989-től a RUH tagja, 1991-től a szervezet Nagy Tanácsának tagja, 1992 decemberétől pedig annak a feje. Bővebben Vjacseszlav Csornovil életéről, politikai nézeteiről és tevékenységéről lásd: ДЕРЕВИНСЬКИЙ, 2017.

⁴⁷ A RUH – egy 1989-ban alakult, 1990-ben pedig bejegyzésre került ukrán ellenzéki politikai párt. Eredeti neve: *Наподуш пух України*, magyar megfelelője: Népi mozgalom a függetlenségért, de leginkább az ukránból átvett RUH rövidítést használjuk. Mejegyzendő, hogy a Fedinec Csilla – Halász István – Tóth Mihály által szerkesztett *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek* című, 2016-ban kiadásra került műben pontatlanul úgy adják vissza a párt nevét, hogy „Népi mozgalom a peresztrojkáért”. Tény, hogy a RUH 1989. szeptember 8–10-én végbemenő első alapító közgyűlése során ezt a nevet vette fel. Viszont már a következő, 1990 októberében megtartott második közgyűlésükön ezt a nevet hivatalosan módosították a „Népi mozgalom a függetlenségért”-re. Külön említésre méltó, hogy akkoriban még bőven nem V. Csornovil volt az ellenzéki párttal alakuló szervezet vezetője, hanem Ivan Dracs. Csornovil csak 1992-től tölt majd be harmadmagával társvezetői szerepet. (Vö. FEDINEC – HALÁSZ – TÓTH, 2016. 62.o.)

⁴⁸ Fedinec – Horváth – Tóth, 2016. 62.o. Vö. Wilson, 2000.

⁴⁹ MNL OL XIX-J-1-j. 1991. 60. d. 00712/7/1991. Feljegyzés Aboimov szovjet nagykövet Kravcsuk látogatásával kapcsolatos felvetése tárgyában. 1991. május 29. Közli: SÁRINGER, 2018. 293–294.o. Az esetről említést tesz: KESKENY, 2012. 85.o.

külgügyet az irat semmisnek tekintendőségéről. Hasonló lépés pedig „nem ösztönözné, hanem nehezítené a normális, egyenjogú és kölcsönösen előnyös magyar–szovjet kapcsolatokat, azok kialakult jó légkörét”.⁵⁰ A magyar–ukrán kapcsolatépítés kérdésének diplomáciai szemszögből való érzékenységét még inkább kiemeli az, hogy a szovjet fél képviselője azon túl, hogy magyar kollégájával megígértette a felsorolt felvetések tolmácsolását, a feljegyzés szerint aznap este még fel is hívta Szokait a lakásán. Megkeresésekor „ismételten azt hangsúlyozta, hogy szeretnének elkerülni, hogy a moszkvai utasítás alapján tett észrevételeket tiltakozásként vagy nyomásgyakorlásként értékeljük. Megismételte[,] szeretnének megőrizni azt a légkört, amelyben a magyar miniszter [Jeszzenszky Géza] moszkvai tárgyalásai folytak”.⁵¹

A hatalmon lévő orosz politikusok szóban ugyan elismerték Ukrajnának a függetlenségre és szuverenitására való jogát, de amint azt Georgij Kaszjanov⁵² történész is találóan érzékelteti, a gyakorlatban ennek a szovjet tagállamnak az önrendelkezés megvalósítását célzó lépéseit egyfajta „tragikus félreértésnek” élték meg. Számukra Ukrajna nem létezett az Uniótól kívül,⁵³ illetve a vele való kapcsolatokra nem tekintettek „külpolitikaként”.⁵⁴

Gorbacsov 1990-ben megkapta a Béke Nobel-díjat a szocialista blokk békés felbomlásában játszott vezető szerepéért.⁵⁵ Mint azt az 1991. augusztus 19-ei puccs idején tartott beszédében Antall is kiemelte, az általa kezdeményezett meghatározó jelentőségű átalakulás nélkül „E nélkül nem tudtuk volna a fordulatot végrehajtani! Gorbacsov életműve kitörölhetetlen a történelemből”.⁵⁶ Ugyanakkor az SZKP⁵⁷ főtitkára magának a rendszernek a szétesését nem kívánta, pláne nem szeretete volna az ukrán különválást.⁵⁸

⁵⁰ SÁRINGER, 2018. 294.o.

⁵¹ IBIDEM., 295.o.

⁵² *Georgij Kaszjanov* (ukránul: Георгій Касьянов, született: 1961. április 20.) – ukrán történész, egyetemi tanár, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Új- és Jelenkori Történelem és Politika Részlegének részlegvezetője. 2002–2011 között a Kijevi Nemzeti Egyetem Kijev-Mohyla Akadémia (NaUKMA), (ukránul: Національний університет «Києво-Могилянська академія», НаУКМА) professzora. 2014–2018 között a Nemzetközi Bölcsészettudományi Szövetség elnöke.

⁵³ Vö: ВІЛКОВА, 2010. 19.o., КЕМÉNY, 2017. 15–16.o.

⁵⁴ КАСЬЯНОВ, 2008. 105.o.

⁵⁵ ГОРБАЧЁВ, 1995. 214–218.o.

⁵⁶ ANTALL, 1994. 184. o. Idézi: ERDŐDY, 2015. 59.o.

⁵⁷ *A Szovjet Kommunista Párt* rövidítése.

⁵⁸ Vö: Interjú Mihail Gorbacsovval, a beszélgetés 28–31 perce. In: РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ. УСНА ІСТОРІЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ – 1988–1991.

Nem titok, hogy a szocializmus „megreformálása” mihez is vezetett, jelen írásban viszont ennek tárgyalása nem célom.

III. A KÉTOLDALÚ KAPCSOLATÉPÍTÉS KÜLÖNBÖZŐ ÉRTÉKELÉSEI

A magyar vezetőség az új keleti politika kiépítésének és a függetlenedő szovjet tagköztársaságokkal való kapcsolatfelvételének jelentőségét hamar felismerte. Megállapítható, hogy ezek sürgősségét, valamint mihamarabbi kivitelezésének szükségességét jól átlátták.

Antall József az 1990. június 26-i nagyköveti tájékoztatón ugyan csak érintőlegesen foglalkozott a szovjet tagköztársaságokkal fenntartandó kapcsolattal, viszont leszögezte, hogy érdekeltek a Szojuz szövetségi átalakulásában, és *„abol a függetlenségi törekvések rendkívül erősek, a realitások határain belül mindig támogatni kell”*. A szomszédságpolitika kapcsán Antall mindamellert egyértelművé tette, hogy *„olyan szomszéd országgal, amelyik nem bánik emberi-jogi és kisebbségi-jogi szempontból tisztességesen a magyar nemzeti kisebbséggel, nincs módunkban jó kapcsolatot fenntartani”*.⁵⁹

Már Göncz Árpádnak a szovjet külügyminiszterrel 1990 novemberére tervezett – de végül elmaradt – találkozójának tématervében is szerepelt Magyarországnak a szovjet tagköztársaságokkal kialakítandó kapcsolata.⁶⁰ Ez utóbbi Antall József⁶¹ november 21-én Mihail Gorbacsovval folytatott párizsi tárgyalásának egyik napirendi pontját is alkotta. A magyar fél igyekezett semmi esetben sem túllépni bizonyos határokat a kapcsolatépítések folyamatában, ezzel egyfajta jó stratégia gondolkodását tükrözve vissza. Utóbbi tetten érhető volt Antall és Gorbacsov fentebb már említett 1990. novemberi tárgyalása során is. Akkor a magyar fél részéről nyíltan elhangzott, hogy *„mi a Szovjetunióval való kétoldalú kapcsolatot tekintjük alapvetőnek”*. Viszont nem maradt elhallgatva az ukrán fél törekvése sem,

⁵⁹ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 1. dob. 1-6-003265. Jegyzőkönyv az 1990. július 25–26-i nagyköveti konferenciáról. Dr. Antall József miniszterelnök előadása a kormány külpolitikai koncepciójáról, belpolitikai helyzetértékelésére, a külszolgálati apparátussal szembeni elvárásokról.

⁶⁰ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 78. dob. 145-14-3346. Tárgyalási tématerv Göncz Árpád köztársasági elnök úrnak az Eduard Sevarnadze szovjet külügyminiszterrel folytatandó megbeszéléshez. Budapest, 1990. november 2.

⁶¹ Antall József miniszterelnök nézeteit a rendszerváltoztatás helyéről a nemzeti történeti kontinuitásban, az átmenet békés jellegéről, ellentmondásairól és első lépéseiről lásd: ERDŐDY, 2015. 57–82.o.; Antall politikai nézeteit tárgyalja: PRITZ, 2015. 197–214.o.

valamint az, hogy „*ha [ilyen] megkeresés jön, azt kezelni kell*”.⁶² Antall miniszterelnök, mivelhogy jól átlátta a fennálló helyzetek fontosságát és mélyen tudatában volt a körülmények szabad szemmel nem feltétlenül kivehető buktatóinak, az általa megrajzolt fenyegetések (értsd: a szocialista rend esetleges visszaállítását mozgósító lépéseket) elhárítása érdekében a nyugati tőkeberuházásokat szolgáló feltételek mihamarabbi megteremtése mellett az „*új típusú kelet-közép-európai politikának*” kialakítását sürgette, amit a „*szoomszédságunkban élő barátaink újra felkeresésében*” látott.⁶³

A Gorbacsovval történt tárgyalást követően, 1990. december elején a KÜM szovjet referense, Kontra Ferenc⁶⁴ vette számba a magyar kormány teendőit és lehetőségeit. A Szovjetunió tagköztársaságaival való kapcsolatépítésnél a következőre figyelmeztetett: „*Arra kell törekednünk, hogy a népek szuverenitását és önrendelkezési jogának tiszteletben tartását továbbra is támogatva kapcsolatainkat úgy alakítsuk a köztársaságokkal, hogy azt senki ne tekinthesse beavatkozásnak a Szovjetunió belügyeibe. Célszerű lenne azt elkerülni, hogy a Szovjetunió belső szövetségi rendszerének kialakulásáig olyan szerződést kössünk bármely köztársasággal, amely zavarná a Szovjetunió átalakulási folyamatát és a magyar–szovjet kapcsolatokat*”.⁶⁵

A fentebbi célkitűzések szellemében 1991 első negyedévére tervezték az ukránokkal a nemzeti kisebbségekről rendelkező közös nyilatkozat végleges egyeztetését. Februárra Jeszenszkynek nem csupán az Orosz SZSZK külügyminiszterével való moszkvai találkozóját tárgyalták, hanem az ukrán külügyminiszterrel való kijevi találkozóról is szó esett. Utóbbival a tervek szerint alá is akarták írni a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos közös nyilatkozatot, a Magyarországra való visszatérés során pedig Ungvárt is érintette volna a magyar külügyér.⁶⁶

⁶² OTM *Antall-hagyaték* 24. doboz. Tárgyalási emlékeztető Mihail Gorbacsov és Antall József párizsi tárgyalásáról. 1990. november 21. Közli: SÁRINGER, 2015. 167.o.

⁶³ ANTALL, 1994. II. Idézi: ERDŐDY, 2015. 62.o.

⁶⁴ Kontra Ferenc– 1977-ben kezdte pályafutását a magyar Külügyminisztérium munkatársként. 1989 márciusától – I. osztályú titkár az I. Területi Főosztályon. 1990-ben áthelyezték a III. Területi Főosztályra. 1991. június 1-től – a III. Területi Főosztály főosztályvezető-helyettese volt. Sáringer János nyomán, lásd: Sáringer, 2018. 122.o.

⁶⁵ MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-14-99/20. Kontra Ferenc feljegyzése a magyar–szovjet relációban 1991. március végéig megteendő feladatokról. Budapest, 1990. december 5.

⁶⁶ MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 72. dob. 145-14-99/20. Kontra Ferenc feljegyzése a magyar–szovjet relációban 1991. március végéig megteendő feladatokról. Budapest, 1990. december 5.

A Határon Túli Magyarok Titkárságának Főosztálya 1990 októberében adott értékeléséből is kiderül, hogy a magyar fél józanul ítélte meg a fennálló helyzetet. Eszerint „*Külpolitikánknek fel kell készülnie a Szovjetunió tagköztársaságokra való széthullására. Egyelőre, azonban a jelenlegi helyzetnek megfelelően, tehát az egységes államalakulatot figyelembe véve kell eljárunk.*” Ennek kapcsán Jolsvai Sándor⁶⁷ a diplomáciai kapcsolatok kiépítéséhez szükséges technikai és személyi feltételek megteremtésében látta a fő feladatot. Ezen kívül arra is felhívta a figyelmet, hogy a tagköztársaságok bejelentik igényüket a magyarországi képviseletek létesítésére.⁶⁸ Antall József Mihail Gorbacsovhoz intézett 1991. augusztus 27-i leveléből is kiderül, hogy „*az Orosz Föderációval, Ukrajnával, Kazahsztánnal és a többi köztársasággal már kialakított kapcsolataink fejlesztését a magyar kormány kulcsfontosságúnak tartja.*”⁶⁹

Tekintettel a magyar külpolitikai koncepciókra és törekvésekre, de kiváltképp az Antall-kormány által következetesen képviselt nemzetpolitikára, jóval a rendszerváltoztatás folyamatának lezárását követően nem alaptalanul jegyezte meg Jeszenszky Géza⁷⁰ külügyminiszter, hogy „*megbocsáthatatlan hiba lett volna, ha Magyarország elszalasztotta volna az alkalmat, hogy legnagyobb szomszédjával [...] [Ukrajnával] bizalmi viszonyt építsen ki[...].*”⁷¹

Ugyanakkor ezt a valóban nagyon fontos, stratégiai jelentőségű célt, Moszkvát illetően, roppant kimért diplomáciai lépésekkel kellett megvalósítani. Ezzel kapcsolatban Birnbauer József moszkvai első beosztott Jeszenszky Gézának küldött 1991. július 2-i keltezésű éves beszámoló jelentésében a következőket írta Magyarország Szovjetunióval való kapcsolatépítését illetően: „*Bármilyen irányban történjék eltolódás a Szovjetunióban folyó hatalmi harcban, megítélésem szerint nem szabad a már beprogramozott magyar külpolitikai prioritásokat módosítani. A Szovjetuniót [...] akár a régít, akár a most megújulót ma, holnap és a jövőben bármikor csak történelmi szemlélettel szabad*

⁶⁷ Jolsvai Sándor – az Antall-kormány idején, a Határon Túli Magyarok Főosztályának külügyminisztériumi főosztályvezetője.

⁶⁸ MNL OL XIX-J-1-j. 1990. 2. dob. II-127-003288/3. Határontúli Magyarok Főosztálya. A Magyar Köztársaság és a szomszédos országok kapcsolatai. Budapest, 1990. október 14. Melléklet: Teendők az egyes szomszédos államokkal kapcsolatban.

⁶⁹ MNL OL XIX-J-1-j. 1991. 62. d. 00414/5/91. Antall József levele Mihail Gorbacsovnak. 1991. augusztus 27. Közl.: Sáringer, 2018. 216.o.

⁷⁰ Jeszenszky Géza (született: Budapest, 1941. november 10.) – jeles történész, egyetemi tanár. 1990–1994 között az Antall-kormány külügyminisztere, 1998–2002 között Magyarország washingtoni, majd 2011–2014 között norvégiai és izlandi nagykövete.

⁷¹ JESZENSZKY, 2019. 51.o. Bővebben Magyarország szomszédsgpolitikájáról lásd: JESZENSZKY, 2016.

vizsgálni, értékelni és vele a viszonyunkat rendezni [...].” Az 1918-as finn hasonlattal húzva párhuzamot Birnbauer így folytatja jelentését: „*Hibás az a felfogás, hogy a Szovjetunió most »elengedte« volt szövetségeseit, köztük Magyarországot. Valójában nem tudta megtartani őket*”.⁷²A külügyi munkatárs fő mondandója egybecseng Antall Józsefnek a „pizsamás” interjúja⁷³ során elhangzott álláspontjával, miszerint Kelet-Közép-Európában éppen azért került sor a rendszerváltozásokra, mert az államszocialista politika, vele együtt pedig egy egész gazdasági rendszer hullott szét. Sem Magyarországon, sem pedig Ukrajnában a szovjet hatalom nem nagylelkűségből engedte át az irányítást, hanem amiatt, mert önmaga már képtelennek bizonyult tovább a kezében tartani azt.⁷⁴

Birnbauer egy érdekes hasonlattal is él: „*A magyar-szovjet viszonyban a kis Magyarország helyzete olyannak tűnik, mint a cirkuszban sokszor látható törékeny állatszeliidítő, aki mosolygva tigrisekkel és oroszlánokkal parolázik, de ösztöneiben éberül ügyel a törvényre, hogy a biztonsági zónának nevezett távolságtartástól függ a léte. Jack London egyik hajós elbeszélésében idézi a vitorláshajók kapitányainak kiadott tengerészeti utasítást: A Horn fok megkerüléséhez tarts Nyugatnak. Mindig tarts Nyugatnak. A mi feladatunk is most a Horn fok megkerülése*”.⁷⁵Az Antall-kormány jó diplomáciai érzékét szemlélteti mind az „állatszeliidítő”, mind a vitorlás hajókapitány attitűdje, hisz minden esetben fellépett saját érdekei mellett, viszont ezt a biztonsági vonalakon belül tette – a tagköztársaságokkal való kapcsolatépítés terén is. Minő érdekesség, hogy Páldi András,⁷⁶ Magyarország kijevi főkonzulja, a későbbiekben pedig nagykövete 1996-ban kiadott visszaemlékezéseinek a borítóján is egy cirkuszi porondon lévő férfi és egy oroszlán fekete-fehér képe van ábrázolva.⁷⁷

⁷²MNL OL XIX-J-1-j. 1991. 65. dob. 145-1-19-002138. Birnbauer József éves beszámoló jelentése. Moszkva, 1991. július 2., 8.o.

⁷³ Pizsamás interjúként vált ismertté az az Antall Józseffel készített interjú, melyet a taxisblokádnál egy nappal, 1990. október 28-án készített vele Feledy Péter. Az események leforgása idején Antall a Kútvölgyi Kórházban volt kezelés alatt, egy nyirokcsomóműtét után lábadozott. Az interjú teljes szövege hozzáférhető az Antall József Baráti Társaság hivatalos honlapján.

⁷⁴ Vö: ERDŐDY, 2015. 61.o.

⁷⁵ MNL OL XIX-J-1-j. 1991. 65. dob. 145-1-19-002138. Birnbauer József éves beszámoló jelentése. Moszkva, 1991. július 2.

⁷⁶ Páldi András (született: Rákóczi József, 1927. február 14.) – végzettsége szerint közgazdász, 1986–1992 között Magyarország kijevi főkonzulja, később pedig nagykövete. 1992 márciusában visszahívták Budapestre, utódja Varga István nagykövet lett. Bővebben lásd: PÁLDI, 1996., BARÁTH – GECSÉNYI, 2015., 235.o.

⁷⁷ A mű teljes adatait lásd a felhasznált irodalomban.

A példátlan magyar kapcsolatépítésnek és támogatásnak az ukrán fél is tudatában volt. Jeszenszky nem alaptalanul jelenti ki, hogy „Zlenko megérezte, hogy nagy lehetőségeket kínál a magyar kapcsolat a függetlenségi törekvések precedenst teremtő támogatásával”.⁷⁸ Mint azt Entz Géza⁷⁹ államtitkár 1991. február 22-i látogatásakor megfogalmazta, az ukrán külügyér számára nem volt titok, hogy „sokan attól teszik függővé az Ukrajnával való kapcsolataik fejlesztését, hogy mit szól ehhez Moszkva, vagy milyen lesz a szövetségi szerződés.” Ugyanakkor Zlenko „elmondta, hogy a SZ[ovjet]U[nió] külügyminiszteriuma, maga Besszmertnih miniszter⁸⁰ elismeri Ukrajna speciális érdekeit” és hogy „Besszmertnih egyetért az ukrán–magyar konzuli egyezmény megkötésével és helyesli ukrán konzulátusok nyitását külföldön [...] Leszögezte, hogy Moszkva támogatja az ukrán külpolitikai törekvéseket”.⁸¹

Az akkori ukrán külügyér jó diplomáciai taktusát bizonyítja egy vele készített tudományos videó interjúban adott válasza. Zlenko Ukrajna Magyarországgal való kapcsolatépítésével összefüggően azt nyilatkozta, hogy Magyarország már az ukrán függetlenség kikiáltása előtt úgy bánt Ukrajnának a küldöttségeivel, mint akik már tényszerűen független államot képviselnek. Ezt nem csak szóban, hanem tettekben is kimutatta, utalva itt a Leonyid Kravcsuk által vezetett delegációra, mely 1991 májusában kilenc aláírt szerződéssel tért vissza Kijevbe:

„– Akkor, mikor Ukrajna még a Szovjetunió tagja volt, mi már egy balom aláírt dokumentummal jöttünk vissza, érti?

- Lehet úgy mondani, hogy nemzetközi szinten elismert dokumentumok?
- Pontosan, pontosan... És pont ezért szeretném kiemelni, hogy mindegyik szomszédos ország közül a kezdetekben a legnagyobb megértést Magyarországtól kaptuk, még a [1991. december 1-ei] referendum előtt, még előtte [...] Más országokkal is jól alakult a kapcsolatépítésünk, de ilyen nyíltan, egyértelműen, ilyen

⁷⁸ JESZENSZKY, 2016. 163.o.

⁷⁹ Entz Géza (született: Kolozsnár, 1949. május 24.) – magyar művészettörténész, topográfus. 1987-ben – az a Magyar Demokrata Fórum (MDF) alapító tagja. 1989–1990 között – a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi titkárság dolgozója. 1990. és 1994-ben – országgyűlési képviselőjelölt. 1990-1992 között – a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, a Tudománypolitikai Kollégium alelnöke. 1992-1994 között – címzetes államtitkár, a Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke. Sáringer János nyomán. Sáringer, 2018., 82.o.

⁸⁰ Alekszandr Alekszandrovics Besszmertnih (született: 1933) – szovjet diplomata, tevékenységének kezdeti 1957-re nyúlnak vissza. 1991. január 15. – augusztus 28. között a Szovjetunió külügyminisztere.

⁸¹ MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 58. dob. 145-1-00788/1991. Magyar–ukrán közvetlen kapcsolatok. Rejtjel távirat. 1991. február 22.

megértéssel a saját célkitűzéseink és jelen helyzetünk kapcsán, valamint annak megerősítése, hogy támogatást kapunk bármilyen helyzetben – ezt akkor csak a magyar kormánytól, csak Magyarországtól kaptuk”.⁸²

Viszont feltételezhető, hogy a magyar–ukrán kapcsolatépítésre az ukrán vezetőségnek messzemenően nem minden tagja tekintett fenntartások nélkül. Ebből az aspektusból különösen érdekes magának Leonyid Kravcsuknak a személye.⁸³ A kutatás jelenlegi helyzete szerint csak a visszaemlékezéseit,⁸⁴ illetve a vele készített interjúgyűjteményeket⁸⁵ volt módomban megvizsgálni. Ezek tükrében viszont nagyon érdekes, hogy az a személy, aki precedenst nem ismerő módon kilenc aláírt dokumentummal tért haza Kijevbe 1991. június 1-ét követően – hogy egyéb egyezmények aláírását ne említsük –, semmilyen szinten nem reflektált az Ukrán SZSZK-nak, később pedig a már független Ukrán Köztársaságnak a Magyar Köztársasággal akkoriban folytatott kapcsolatépítésére.⁸⁶ A hasonló hallgatást Kravcsuk esetében aligha lehet rossz helyzetfelismerésnek, tapasztalatlanságnak, vagy feledékenységnek betudni. Annál is inkább, mert egy 1990. szeptember 5-i keltezésű rejtjel táviratban arról a beszámolórol olvashat a kutató, mely Zlenko ukrán külügyminiszter 1990. augusztusi budapesti látogatását illetően fogalmazódott meg. Ez utóbbi utalásából kiderül, hogy igen is számon tartották a Magyar Köztársasággal való kapcsolatokat Kijevben. A III. Területi Főosztálynak címzett dokumentum a következőket tartalmazza: „Az egyik minisztériumi vezető megmutatta azt a levelet, amelyet a Legfelsőbb Tanács elnökének hivatala küldött a minisztériumnak Zlenko magyarországi [1990. szeptemberi] látogatásával kapcsolatban. A levél nagyon

⁸² Interjú Anatolij Zlenko ukrán külügyminiszterrel. 1. felvétel, a beszélgetés 48–51 perce. In: РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ. УСНА ІСТОРІЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ – 1988–1991. Vö: MNL OL XIX–J–1–j. 1991. 60. dob. 145-13-00218/2/1991. Rejtjel távirat. Zlenko ukrán külügyminiszter megjegyzései. 1991. május 8.

⁸³ *Leonyid Kravcsuk (született: 1934. január 10.)* – 1991. és 1994. között a független Ukrajna első elnöke. A szovjet rendszer idején a USZKP tevékeny tagja, 1988–1990 között az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottsága ideológiai részlegének a vezetője. 1990 márciusában megválasztották az Ukrán Népköztársaság parlamenti képviselőjének, 1990 júliusában pedig a szovjet ukrán parlament házelnöke lett. Csak az 1991 augusztusában megtörtént moszkvai puccsot követően lépett ki a kommunista pártból és állt az szovjetukrán politikum élére Ukrajna függetlenségének kimondásakor 1991. augusztus 24-én. Bővebben Kravcsuk életrajzát lásd: КОКОТЮХА, 2013.

⁸⁴ КРАВЧУК, 1992; Uő, 2019.

⁸⁵ КРАВЧУК, 1994.; Interjú Leonyid Kravcsuk ukrán elnökkel, 1–9. rész. In: Розпад Радянського Союзу. Усна історія Незалежної України – 1988–1991.

⁸⁶ Vö: ШАПОВАЛ, 2009. 276.o.

pozitívan értékeli a tárgyalásokat és a két külügyminiszter nyilatkozatát. Hangsúlyozza, hogy a budapesti meghívás elősegíti Ukrajna szuverenitásának nemzetközi elismerését.

A levél ismerteti a két ország vezetőinek tervezett találkozóját: Göncz Árpád és Jeszenszky Géza kijevei és V. Maszol miniszterelnök budapesti látogatását. Felkéri a minisztériumokat, hogy szept[ember]. 15-ig tegyenek javaslatokat a tárgyalásokra való felkészüléshez, az ukrán–magyar kapcsolatok sokoldalú fejlesztése érdekében.⁸⁷ Érdeemes megjegyezni, hogy akkoriban – 1990 júliusa – 1991 decembere között – a Legfelsőbb Tanács elnöke Leonyid Kravcsuk volt, így aligha lehetett kevésbé informált a hivatalánál. Hasonló habitust lehet fellelni egy másik jelentésből, már Dmitro Pavlicskot, a Legfelsőbb Tanács külügyi biztosát illetően, aki mindamelllett az ukrán nemzeti-demokratikus ellenzék egyik vezetője volt. A jelentés Pavlicsko egyik 1990. augusztus 2-i sajtótájékoztatójára reagált, melyre „a konzulátusokat nem hívták meg, mert velük külön találkozót szerveznek majd”. Kiemelve azt, hogy a sajtó szó szerint idézi Pavlicsko szavait,⁸⁸ a jelentés is annak idézetét közli: „A külügyi bizottságban meghatároztuk, hogy szoros kölcsönös kapcsolatokat mindenekelőtt legközelebbi szomszédainkkal kell kialakítani, valamint azokkal az országokkal, ahol különösen nemzeti érdekeink vannak. Itt konkrétan meg lehet nevezni Lengyelországot, Csehszlovákiát, Romániát, Törökországot, illetve az USA-t, Kanadát, Ausztráliát, az NSZK-t, Angliát, Franciaországot, ahol nagy ukrán közösségek vannak, melyek készek nekünk segíteni”. Következtetésként az egyébként anonim maradó jelentésíró arra jut, hogy „véleményem szerint Magyarország említésének mellőzése nem lehet véletlen, az ukrán külpolitika magyar relációjának kevésbé fontos voltára vagy esetleges politikai fenntartásaira utal”.⁸⁹ Az eddigi kutatási eredmények tükrében nem alaptalan azt feltételezni, hogy Pavlicsko és Kravcsuk között a magyar–ukrán kapcsolatokhoz való viszonyulásban és hozzáállásban lehetnek közös nevezők.

Ugyanakkor nézetkülönbségek nem csak az ukrán fél hozzáállásában tapasztalhatók. A magyar–ukrán kapcsolatépítés menetét és irányainak prioritását illetően a magyar külügyön belül, pontosabban a kijevei magyar főkonzul, valamint a magyar külügyminiszter között már 1990–1991 folyamán megmutakoztak koncepcionális különbségek. Ez abban érhető

⁸⁷ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 71. dob. 002933/1990. Magyar–ukrán kapcsolatok. Rejtjel távirat. Kijev. 1990. szeptember 5.

⁸⁸ A sajtóorgánum neve nincs megadva.

⁸⁹ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 71. dob. 145-10-002791/1990. Pavlicsko az ukrán külpolitikáról. Rejtjel távirat. 1990. augusztus 6.

tetten, hogy Páldi András már 1990 júliusában „*politikai hibaként*” róttá fel a magyar diplomácia számára, hogy miközben több magyar delegáció is tett látogatást Kárpátaljára, közülük egy sem ment el Kijevbe.⁹⁰ Mindamellet a jelen tanulmányban a szerzőnek nem célja ennek tárgyalása.

IV. A KAPCSOLATÉPÍTÉS PROTOKOLLÁRIS NEHÉZSÉGEI

A kétoldalú kapcsolatépítésnek protokolláris jellegű nehézségei is voltak, igaz, a fentiekhez hasonló Aboimov-féle látogatásokat nem ezek okozták. Dmitro Tkacs,⁹¹ Ukrajna első magyarországi nagykövete egyik tanulmányában, amelyben Magyarország diplomáciai protokollját tárgyalja, a legfelsőbb szintű diplomáciai látogatások sajátosságait vázolja épp ezt emelte ki: „*A független demokratikus Magyarország létezése óta [a magyar] ceremonialis eljárás kétszer volt megszűve*”.⁹² Mint azt jelzi is, érdekes módon mindkét esetben a szokástól való eltérés Ukrajnához volt köthető. Az első ilyen eset épp 1991 májusára, az ukrán delegáció látogatására esett. A gond abból adódott, hogy a magyar protokoll akkor először és – valószínűleg – utoljára szembesült azzal a problémával, hogy legfelsőbb szinten kellett fogadnia egy olyan küldöttséget, melyet nem egy adott ország elnöke vagy miniszterelnöke, hanem az adott ország parlamentjének elnöke vezetett.⁹³ Az sem tette sokkal egyszerűbbé a helyzetet, hogy Ukrajna Szuverenitási Deklarációjának⁹⁴ elfogadására 1990. július 16-án ekkorra már sor került.⁹⁵

Az esetet tovább bonyolította a Szovjetunió reakciója az ukrán küldöttség fogadásának szintjére és módjára, hiszen akkor még a Szovjet Mihail Gorbacsovval az élen valóság volt, és elvileg csak neki járt volna

⁹⁰ MNL OL XIX–J–1–j. 1990. 78. dob. 145-93-2633. Beszámoló kijevei főkonzulátus az 1989–1990. évi tevékenységéről. Kijev, 1990. július 17.

⁹¹ *Dmitro Tkacs (szül. 1950. december 22., Turijcske, Volínyi terület, Ukrajna SZSZK)* – politikatudományok kandidátusa és történettudományok doktora. 1989 és 1992 között – a Szovjetunió magyarországi nagykövetségének tanácsosa, első titkára. 1992 februárjától – 1992 májusáig Ukrajna ideiglenes ügyvivője Magyarországon. Ezt követően 1992–1997 és 2006–2010 között Ukrajna rendkívüli és meghatalmazott követe Magyarországon. Jelenleg egy ukrainai magánegyetem oktatója és rektor helyettese. Tkacs életrajza és munkásságának főbb állomásai elérhetők az *Університет КРОК* hivatalos felületén. Forrás: <https://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok/spivrobotniki/tkach-dmitro-ivanovich>

⁹² ТКАЧ, 2011. 3.o.

⁹³ ИВИДЕМ., 4.o.

⁹⁴ ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ. № 55–XII від 16.07.1990 р.

⁹⁵ Bővebben lásd: FEDINEC – HORVÁTH – TÓTH, 2016. 60.o.

hasonló fogadtatás. Éppen ez a megközelítés – az, hogy a Szovjetunió hanyatlása közepette a továbbiakban milyen feltételek mellett és hogyan épült (pontosabban: épülhetett) a Moszkva, Budapest és Kijev közötti kapcsolat – a Magyarország és Ukrajna közötti kapcsolatépítésnek másik kényes oldalát adta.

A hasonló viselkedés nem meglepő, ugyanis a szovjet éra létének idején a Moszkvában központosult vezetés az erő szemszögéből működött. A Szovjetunió nemzetek konglomerátumából összekapcsolt nagyhatalom volt, melynek az Ukrán SZSZK szerves részét alkotta. Így nem meglepő, hogy a krízis közepette Moszkva a tizenöt tagköztársaságból az Ukrán SZSZK-ban végbemenő változásoknak – a balti államokhoz hasonlóan – megkülönböztetett figyelmet szentelt. Bár az ukrán rész a szocialista állam lakosságának csak a 20%-át adta,⁹⁶ viszont ami a valós értékét jelentette az az, hogy Moszkva számára stratégiai és védelmi, valamint hadi- és hadipari szempontból volt módfelett fontos térség. Elegendő csak a Krím-félsziget, vagy az atomfegyverek kérdését.

Végeredményben Dmitro Tkacs következtetései Magyarországgal szemben nagyon elismerőek: *„minden olyan kísérlet, amely az ukrán–magyar kapcsolatok megalapozását akadályozta volna, hiábavalónak bizonyult. Már maga a legfelsőbb szintű ukrán küldöttség magyarországi látogatásának ténye, az államelnökkel, a miniszterelnökkel, az Országgyűlés elnökével történt tárgyalások, az aláírt okmányok mind azt jelezték, hogy a magyarok még a Szovjetunió fennállása idején de facto elismerték államunk függetlenségét”*.⁹⁷

KONKLÚZIÓ

Összegezve a tanulmányban ismertetett fejezeteket megállapítható, hogy a magyar–ukrán kétoldalú kapcsolatépítést különböző akadályozó tényezők övezték. Ezek közül a leglátványosabbnak a jogi háttérű nehézségek bizonyultak, melyek maguk részéről indikálták a Moszkvával való diplomáciai súrlódásokat is. Összevetve az 1977-es szovjetorosz, valamint az 1978-as szovjetukrán alkotmányokat az ukrán tagköztársaság példáján egyértelművé válik a szovjet tagköztársaságok függetlenségének és önrendelkezésének fikciója. Az 1990 júliusában törvénybe iktatott

⁹⁶ ПЛОХИЙ, 2019. 17.o.

⁹⁷ ТКАЧ, 2006. 233.o. Vö. JESZENSZKY, 2016. 163.o. PÓTI, 2001. 28.o.

Szuverenitási Deklarációval főképp épp ennek orvoslását igyekezett jogi alapra helyezni az ukrán fél.

A magyar fél az új keleti politika kiépítésének és a függetlenedő szovjet tagköztársaságokkal való kapcsolatfelvételének jelentőségét és sürgősségét, továbbá a mihamarabbi kivitelezhetőségét hamar felismerte és jól átlátta. A precedens nélküli magyar együttműködési és támogatási készséget az ukrán fél is felismerte és hangot is adott neki. Ezekről tanúskodik levéltári források egész sorozata. Ugyanakkor Moszkvát illetően ezt a valóban nagyon fontos, stratégiai jelentőségű külpolitikai célt és irányvonalat Budapest roppant kimért diplomáciai lépésekkel igyekezett megvalósítani. Bár a Szovjetunió krízisének egyre csak erősödő jellege közepette minél tovább, annál gyengébbé vált a Moszkvától való függés, ennek ellenére az 1990-es évek fordulóján az ukrán–magyar kapcsolatépítés több jogi és diplomáciai nehézségbe is ütközött.

Ez utóbbiak főképp 1991 telén–tavaszán voltak szembetűnőek, mielőtt a Leonyid Kravcsuk által vezetett ukrán delegáció májusban Budapestre nem érkezett. Ukrajna függetlenné válásáig viszont további – többek között protokolláris jellegű – problémákkal is szembesülnie kellett a magyar félnek. Ugyanakkor a vizsgált források alapján megállapítható, hogy mind a magyar, úgy az ukrán fél részéről kölcsönös volt az érdek a jószomszédi kapcsolat kialakításában, amihez roppant kimérten, az aktuális helyzeteket figyelembe véve lépéseket is tettek. Magyar részről ez nagyrészt az új keleti politikában és a nemzeti politikában nyerte értelmét, ukrán részről pedig a tagköztársaság függetlenedésének legitimációja és annak minél több pillérre történő jogi és diplomáciai elhelyezésében nyerte értelmét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A PIZSAMÁS INTERJÚ. In: Antall József Baráti Társaság hivatalos honlapja.
Elérhető: http://www.antalljozsef.hu/hu/a_pizsamas_interju (Letöltve: 2021.03.18)
- ANDREW WILSON (2000): *The Ukrainians: Unexpected Nation*, New York, Yale University Press
- ANTALL JÓZSEF (1994): *Modell és valóság*, II. Budapest: Atheneum Nyomda Rt.

- BARÁTH MAGDOLNA – GECSÉNYI LAJOS (2015): *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945-1990.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
- ERDŐDY GÁBOR (2015): *Antall József a rendszerváltoztatás sajátosságairól.* In: Cservák Csaba – Hoppál K. Bulcsú (szerk.): *Antall József, a rendszerváltoztató miniszterelnök.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 57–80.o.
- FEDINEC CSILLA – HALÁSZ IVÁN – TÓTH MIHÁLY (2016): *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek.* Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram
- INTERJÚ ANATOLIJ ZLENKO UKRÁN KÜLÜGYMINISZTERREL. In: Розпад Радянського Союзу. Усна історія Незалежної України – 1988–1991. Elérhető: <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/587/> (Letöltve: 2020.09.10)
- INTERJÚ LEONYID KRAVCSUK UKRÁN ELNÖKKEL. In: Розпад Радянського Союзу. Усна історія Незалежної України – 1988–1991. Elérhető: <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/510/> (Letöltve: 2020.09.10)
- INTERJÚ MIHAIL GORBACSOVVAL. In: Розпад Радянського Союзу. Усна історія Незалежної України – 1988–1991. Elérhető: <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/451/> (Letöltve: 2020.10.01)
- JESZENSZKY GÉZA (2016): *Kísérletek a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédügyi politikája a rendszerváltás éveiben.* Budapest, Osiris Kiadó
- JESZENSZKY GÉZA (2019): *Az 1991-es magyar–ukrán alapszerződés jelentősége.* In: Fedinec Csilla (szerk.): „Kijevi csirke”. (Geo)politika a mai Ukrajnában. Budapest, Kalligram Kiadó–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
- KEMÉNY LÁSZLÓ (2017): *A Szovjetunióból a 21. század Oroszországáig.* Budapest, Russica Pannonicana
- KESKENY ERNŐ (2012): *A magyar–orosiz kapcsolatok 1989–2002.* Budapest, Századvég
- MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, Budapest (MNL OL) XIX-J-1-j Külügyminisztérium TÜK iratok, valamint XIX-J-1-k Külügyminisztérium Általános iratok
- PALÁDI RENÁTA (2021): *Anatolij Zlenko, a független Ukrajna első külügyminisztere,* Újkor.hu – A velünk élő történelem. Elérhető: <https://ujkor.hu/content/anatolij-zlenko-fuggetlen-ukrajna-elso-kulugyminisztere> (Letöltve: 2021.04.04)
- PÁLDI ANDRÁS (1996): *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevi emlékei 1986–1992.* Budapest, Belvárosi Könyvkiadó

- PÓTI LÁSZLÓ (2001): *Ukrajna kül- és biztonságpolitikája, 1990–2000*, Budapest, Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal.
- PRITZ PÁL (2015): *Antall József politikai nézetei*. In: Cservák Csaba–Hoppál K. Bulcsú (szerk.): *Antall József, a rendszerátalakító miniszterelnök*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 197–213.o.
- SÁRINGER JÁNOS (2015): *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához* (1990. május – 1990. december). I. kötet. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló
- SÁRINGER JÁNOS (2018): *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához* (1991. január – 1991. december). II. kötet. Budapest: Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló
- TATJANA BILKOVA (2010): *Oroszország külpolitikája. A liberalizmustól a realizmusig*. Budapest, Russica Pannonicana
- КРИВЧИК Г. Г. – КОШАРНА Г. Д. (é. n.): *Організація влади в СРСР за конституцією «розвинутого соціалізму»*. Elérhető: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/1693/1/organiz.pdf> (Letöltve: 2021.02.03)
- ГОРБАЧЁВ МИХАИЛ (1995): *Жизнь и реформы. Т. 2., Москва, Новости Декларация про державний суверенітет України*. № 55-XII від 16.07.1990 р. Elérhető: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (Letöltve: 2021.03.19)
- ДЕРЕВІНСЬКИЙ ВАСИЛЬ (2017): *В'ячеслав Чорновіл. Харків, Книжковий клуб ЗАКОН УКРАЇНИ ВІД 28 ЧЕРВНЯ 1996 РОКУ № 254/96-ВР «Про прийняття Конституції України і введення її в дію»*. Elérhető: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Letöltve: 2020.12.01)
- КАСЬЯНОВ ГЕОРГІЙ (2008): *Україна 1991–2007. Нариси новітньої історії*. Київ, Наш Час
- КОКОТЮХА АНДРІЙ (2013): *Леонід Кравчук. Київ, ПАТ «ДАК Укрвидавполіграфія»*
- КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНИЙ ЗАКОН) СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦІАЛІСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛІК, 1977 г.
- КОНСТИТУЦІЯ (ОСНОВНИЙ ЗАКОН) УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ, 1978. Elérhető: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html> (Letöltve: 2020.12.01)
- КРАВЧУК ЛЕОНІД (1992): *Є така держава – Україна. Київ, Глобус*
- КРАВЧУК ЛЕОНІД (1992): *Перший про владу. Київ, (к. н.)*

- КРАВЧУК ЛЕОНІД (1994): *Останні дні імперії... Перші роки надії*. Київ, Довіра
- МИРОНЕНКО О. М. – УСЕНКО І. Б. (2009): *Конституція СРСР 1977*. In: Смолій В. А. (голова редкол.) та ін.: *Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 5., Кон — Кю*. Київ, Інститут історії України, Наукова думка
- ПЛОХІЙ СЕРГІЙ (2019): *Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу*. Харків, Книжковий клуб
- СЛЮСАРЕНКО А. – ТОМЕНКО М. (1997): *Історія української Конституції*. Київ, В-во «Право».
- ТКАЧ ДМИТРО: *ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН*. In: *Україна–Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.)*. Київ, 2006
- ТКАЧ ДМИТРО (2011): *Дипломатичний протокол в Угорській Республіці: загальне, особливе*. (к. н.) Elérhető: <https://www.krok.edu.ua/download/publikatsiji/tkach-dmitro-ivanovich/dmitro-tkach-publikatsiya-005.pdf> (Letöltve: 2021.02.19)
- ТКАЧ ІВАНОВИЧ ДМИТРО. In: *Університет КРОК hivatalos honlapja*. Elérhető: <https://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok/spivrobitniki/tkach-dmitro-ivanovich> (Letöltve: 2021.03.18)
- ШАПОВАЛ Ю. І. (2009): *Кравчук Леонід Макарович*. In: Смолій В. А. (голова редкол.) та ін.: *Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 5., Кон–Кю*. Київ, Інститут історії України НАН України, Наукова думка